

**KANT'IN ANALİTİK VE SENTETİK AYRIMININ ARİSTOTELEŞÇİ FELSEFE
GELENEĞİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ***

Turgut AKYÜZ**

Öz

Bu makalemizde; din, bilim ve felsefe çalışmaları açısından Modern dönemin belirleyicilerinden olan Immanuel Kant'ın (1724-1804) metafizik ve mantık görüşlerini temellendirdiği analitik ve sentetik kavramlarını, klasik köklerini ve Kant tarafından kazandırılan yeni anlamlarını/konumlarını da dikkate alarak incelemeyi amaçlıyoruz. Çalışmamızda Kant'ın ana çalışmalarını esas almakla birlikte zaman zaman Kant uzmanlarının eserlerinden de istifade edilecektir. Klasik kaynak olarak ise Aristoteles, Fârâbî ve İbn Sînâ'ya; gerekli durumlarda ise İbn Sînâ şarihlerine başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler Kant, Metafizik, Mantık, Analitik, Sentetik, Tasdik, Tasavvur.

**EXAMINATION of KANT'S ANALYTIC-SYNTHETIC DISTINCTION in
TERMS of ARISTOTELIAN PHILOSOPHY**

Abstract

In this article our aim is to consider the concepts of "analytic" and "synthetic". Namely Immanuel Kant (1724-1804), one of determinant persons of the Modern period from the standpoint of religious, scientific and philosophical studies, is base his metaphysical and logical views upon these concepts. Thus, we will to examine these two concepts taking into account their classical roots and new meanings/positions conferred by Kant. In generally, our study will be based on Kant's main works. However from time to time, we will benefit from the works of experts on Kant's thought. And in the context of classical sources, we will refer to the works of Aristotle, Alfarabi and Avicenna as well as the works of Avicenna's commentators, if it will be seen necessary

Key Words: Kant, Metaphysics, Logic, Analytic, Synthetic, Affirmation, Conception.

* Makalenin konu başlıklarının belirlenmesinde ve fikirlerin geliştirilmesinde; muhterem hocalarım Prof. Dr. Ali DURUSOY'a ve Doç. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI'ya; yine makalenin yayımlanmasında emeği geçen İslam Felsefesi Doktora Öğrencisi Elmin ALİYEV'e de katkılarından dolayı şükranlarımı arz ediyorum.

** Arş. Gör. Dr. Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı, turgutakyuz@hotmail.com.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1763-6289>

I. GİRİŞ

Ülkemizde geleneksel ve modern olmak üzere iki ana düzlemde felsefe çalışması yapıldığını kabul edebiliriz. Geleneksel felsefe çalışmaları, İslam düşünce geleneğini esas almakta olup genel itibarıyla bu alanda çalışanlar, Batı metinlerine mesafelidirler. Diğer taraftan modern felsefe çalışmaları yapanlar ise genel olarak klasik metinlerden yeterince istifade etmemektedirler. Bu makalenin amacı, geleneksel ya da modern çalışmaları savunmak veya tenkit etmek olmayıp; Batı ile geleneğimiz arasındaki benzer ve farklı yönlerin ortaya konulmasında katkıda bulunmaktır. Burada genelleyici ve önceki çalışmaları hiçe sayan bir tavırdan kesinlikle uzak durduğumuzu ifade etmekle birlikte; yine de modern ve geleneksel felsefe çalışmalarının sanki iki farklı kavram dünyası veya birbirine zıt sistemler gibi kabul edildiğine değinmeden geçemiyoruz. Batılı ve klasik kaynakların tercümelemlerindeki sınırlı imkanları da buna ilave edersek; bazı ana mesele ve sistemlerde bile modern kavramların yeni keşfedilmiş olduğu veyahut geleneğimizdeki bazı kavram ve sistemlerin artık güncelliğini kaybettiği; hatta gelenekteki bazı çalışmaların kendi dönemlerinde bile hayattan kopuk ve problem çözmekten uzak olduğu gibi yanlış kanaatler oluşmaktadır.

Biz, burada bu zamana kadarki çalışmalarımızın elverdiği ve bir makalenin sınırları dahilinde Immanuel Kant'ın (1724-1804) analitik ve sentetik adını verdiği iki ana kavramın gelenekteki karşılığı ile modern dünyadaki işlevini inceleyeceğiz. Böylece gelenek ile modern arasında bir ilişki kurma ve bugünü kendi zihin dünyamıza uygun olarak anlayıp bundan sonraki çalışmalarda nasıl bir yarar elde edebileceğimiz gibi bazı hususlara dikkat çekmeyi arzu ediyoruz.

Bu makalenin, Aristotelesçi felsefe geleneği ile Kant'ı anlama ve bazı kavram karmaşalarını gidermede, ufak da olsa bir katkı sağlayacağını düşünerek bu alandaki çalışmaların geliştirilip genişletilmesini ümit ediyoruz.

Öncelikli olarak Kant ile Aristoteles (MÖ. 384-322) arasında bir ilişki kurmamıza imkan veren birkaç ana nedenin olduğunu ifade etmek istiyoruz: Bunlardan birincisi, Kant'ın aldığı klasik ve dini eğitimidir. İyi derecede İbranice ve Latince bilen Kant, hem klasik kaynakları (Kuehn, 2011: 27) hem de klasik kaynaklar üzerine kendinden önce çalışma yapan; modern felsefenin öncüsü kabul edilen Fransız Rene Descartes (1596-1650), yine modern felsefenin öncülerinden olan Hollandalı filozof Baruch Spinoza (1632-1677), meşhur İngiliz emprist felsefeci John Locke (1632-1704), Alman matematikçi ve filozof Gottfried Leibniz (1646-1716), aynı zamanda bir teolog olan İngiliz düşünür George Berkeley (1685-1753), David Hume (1711-1776) gibi

Kant'ın Analitik ve Sentetik Ayırımının Aristotelesçi Felsefe Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi

düşünürleri okumuştur (Kuehn, 2011:92). İkincisi ise Kant'ın kavram ve sistematığının, Aristoteles ve İbn Sînâcî (980-1037) sistemler ile olan uyum ve benzerliğidir ki bu meseleler, ayrı bir makale konusu olarak çalışılmaktadır

II. Kant, Ne Yapmaya Çalışmıştır?

Francis Bacon (1561-1626) ve Descartes sonrası Batı dünyasında, tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi, insan bilgisinin ne olduğu, bilgimizin sınırları, bilginin ne ile ve hangi usulde elde edileceği gibi sorulara çözüm aranmıştır. Descartes ve Kant'ın bu alana önemli bir katkısı ise bilginin, topluma (siyasi ve ekonomik alanlar başta olmak üzere) nasıl bir yarar sağlayacağı ve teorik bilgilerin nasıl pratik üretimlere dönüştürüleceği ile ilgilidir. Bu alanda ilk modern adımı atmış olan Descartes, mantığı ve matematiği kullanarak tabiat hakkında araştırma yapmayı önermiştir (Descartes, 2014:35). Böylelikle de batı dünyasında, gözlem ve duyuların dışında aklın, tek başına bilgi kaynağı olup olmadığı tartışmaları başlamıştır.

Tartışmaları sürdüren Locke'a göre bilgimizin kaynağı deneydir. Yani bir başka ifade ile doğuştan bilgi ve ide yoktur (Locke, 1999:58,59). Bütün bilgilerimiz ve ideler, dış deney (sensation yani hissî idrak) ve iç deney veya düşünce (reflection yani akli idrak) ile elde edilir (Locke, 1999:56,57). Aslında bu tartışmalar yeni olmayıp İslam düşünce geleneğinde de tartışılmıştır. Mesela Fahreddîn er-Râzî (1149-1210), açıkça insan zihninin doğuştan boş olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda evvelî (apriori) dediğimiz ilk bilgilerimiz de, doğuştan değildir. Fakat ne zaman ve nasıl elde ettiğimizi bilemediğimiz için bu bilgilerimizin doğuştan olduğunu düşünürüz (Fârâbî, 1985:19). Evvelî bilgilere bu anlamda bedihî bilgiler de diyebiliriz (İbn Ebî'l-Hadîd, 1996:290,291). Aslında insanın doğuştan sahip olduğu ve fiil veya meleke haline gelmeyen akla heyûlânî yani şekil almamış akıl adı verilmesi de aklın, bilgi ve ilkeleri almaya müsait ama boş bir meleke olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda ilk bilgilerimizi duyularımızla elde ederiz. Bundan sonraki aşamada duyu verilerine dayalı olarak akli bilgiler üretiriz. Bu akıl verileri ya tasavvur ya da tasdiktir. Bilginin son aşaması ise tahkik aşamasıdır. Yani akılla elde ettiğimiz bilgileri, gözlem veya başka yollarla, doğrulamaya çalışırız (Râzî, 2005:152,153). Aslında bu son aşama, Kant'ın kritik adını verdiği meseledir (Caygill 1996:138vd.; krş. Râzî, 2017:p.30). Locke, devamla, ide yani tasavvurun gerçek anlamda bilgi olmadığını (marifet), (Râzî, 2017:p.30); asıl bilginin (ilim) ideler arası ilişki (yani tasdik) olduğunu ifade etmiştir (Locke, 1999:55).

Bilginin ne olduğu ve nasıl elde edildiği tartışmaları, Berkeley tarafından da sürdürülmüştür. Locke gibi Berkeley gerçek bilginin, ideler arası ilişkinin

bilinmesinden yani tasdikten ibaret olduğunu düşünüyordu. Bilginin doğruluğu (sıdk) ise varolana yani dış dünyadaki nesneye uygunluk ile (mutabakat) teyit edilmektedir (Öktem, 2003:1 43).

Kant'a gelindiğinde bilginin kaynağı ve doğruluk değerlendirmesi meselelerine, bilginin değeri ve işlevi tartışması ilave edilmiştir. Kant, modern tabirle ide (tasavvur) ve düşünmenin (tasdik) bilgi olup olmaması kadar bu iki bilgi türünün sorunlarımızın çözümünde ve bilimlerin gelişmesinde ne derece önemli olduğu tartışmalarını öne çıkarmıştır. Bu yüzden klasik dönemdeki tasavvur ve tasdik ayrımının Kant'ta analitik ve sentetik önermelere dönüşmesinin altında yatana ana nedenin, bilginin değeri ve işlevi olduğunu söylemek mümkündür. Yani bir başka ifade ile Kant; (a) Bilgilerimizin kaynağı ve yöntemini, (b) bilgilerimizin doğruluk ölçülerini (c) ve bilgilerimizin önem ve değeri tartışmalarını, analitik ve sentetik ayrımı ile ifade etmeye çalışmıştır.

III. Analitik Önermeler

Kant, geleneğe uygun olarak insan bilgisinin belli aşamaları olduğunu ifade etmektedir. Buna göre ilk bilgilerimiz, duyularla elde edilenlerdir (hissî sûret) (Kant, 1999a:37). Sonra bu bilgilerimizin zihindeki karşılıkları ve hatırlamaları oluşur ki biz, buna izlenim (hayâlî sûret) diyoruz (Kant, 1999a:87). Bundan sonraki aşama izlenimlerin zihinde yeniden şekillendirilmesi ve yeniden üretilmesidir (tasavvur) ki biz buna ide¹ yani kavram diyoruz (Kant, 1999a:182). Aslında insan bilgisi bu son aşamada başlamaktadır. Zira Berkeley ve Locke'un da ifade ettiği gibi gerçek bilgi, ideler arasındaki bağı idrak etmektir. Yani bir başka ifade ile gerçek bilgi, zihinde olup biten sürecin adıdır.

Kant'a göre ideler arasında iki tür bağ bulunur: Analitik yani mantıksal bağ ve sentetik yani gerçek bağ (Kant, 1999b:121-123). Analitik bağa mantıkî yüklem, sentetik bağa da hakiki yüklem de diyebiliriz (Öktem, 2004:30). Sonraki dönemde bu iki ayrım, dil ve olgu gerçeklikleri ayrımına dönüşmüştür.² İşte bu bağları biz dilde önermeler (akvâl) ile ifade ederiz ki Kant, bu önermeleri analitik ve sentetik olarak ikiye ayırmaktadır.

Analitik önermeler ile alakalı olarak Kant, şu özellikleri sıralamaktadır:

¹ İde kavramı bazen fikir ve düşünce olarak tercüme edilmiştir ki bu bir karmaşaya yol açmaktadır. Ayrıca fikir, bilinenden bilinmeyene zihnin intikali anlamında olduğu için ideyi kavram veya tasavvur olarak tercüme etmek daha uygun olacaktır. Bkz. Râzî, 1383h:10.

² Dil gerçekliği yani fikirler arası ilişki (Relation of ideas), dış gerçeklik yani olgular arası ilişki (Matters of fact and existance). Bkz. Öktem, 2004:30vd.

Kant'ın Analitik ve Sentetik Ayırımının Aristotelesçi Felsefe Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi

- a. Analitik önermelerin temeli; özdeşlik (Kant, 1999b:121), çelişmezlik ve üçüncü halin imkansızlığı ilkeleridir (Kant, 1999a:118). Bu kurallar, Aristoteles'ten itibaren mantığın temel ilkeleri olarak vazedilmiştir (Aristoteles, 1996:118vd). Aslında özdeşlik, önerme ve kıyasın değil tanımın ilkesidir. Fakat Aristoteles'te tasavvur ve tasdik ayırımı net olarak yapılmadığı için özdeşliğin tanımın ilkesi olduğu sonraki dönemlerde daha kesin biçimde ortaya konulmuştur.
- b. Analitik önermeler, ideyi açıklayan ve çözümleyen sözlerdir (el-kavlu's-şârih) ve bu yüzden de bilgimizi genişletmemektir (Kant, 1999b:123.; 1999a:39).³ Aslında tanımın yeni bir bilgi verip vermediği meselesi klasik dönemde de tartışılmıştır. Bazılarına göre tanım, bilgi vermediği ve olanı tekrardan ibaret olduğu için gereksizdir (İbn Teymiyye, 1993:19). Fakat mantıkçıların geneline göre tanım, tasdik dayandığı ilke olması açısından önemlidir. Aristoteles, bir öznenin sonsuz sayıda yüklem alma ihtimali olduğunu ve bu durumda özne ile alakalı bir şey söylemenin imkansız olacağını; bu yüzden de tanımın bilgi açısından önemli olduğunu ifade etmektedir (Aristoteles, 1996:115vd). Aslında bu görüş, Kant tarafından da kabul edilmiştir (Kant, 1999a:44). Sonraki dönemde ise hem tasavvurun hem de tasdik bedihî ve kesbî olarak tasnif edilmesinden dolayı, tanımın yeni bilgi verdiğine dair görüşler beyan edilmiştir (Bkz. Râzî, 1383h:24). Ayrıca dilde mevcut bütün kavramlar birer örtük tanımdır; fakat biz gerçek tanımlar sayesinde bu örtük tanımların anlamlarını ortaya koyarız (Bkz. Tûsî, 1993:92vd). Yani aslında bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri, tanım yaparak netleştiririz. Yine tanım, konuyu bilmeyen kişi için de yeni bir anlam ifade etmektedir. Bir başka ifade ile biz kavramları, başkalarına tanım sayesinde aktarıyoruz.
- c. Analitik önermede iki ide arasında mantıksal bağ kurarız (Kant, 1999b:121-123). Nitekim klasik dönemde tanım yapma, "tertîp" yani iki kavramın nedensellik ilkesine dayanmadan ya da önerme ve kıyas inşasındaki gibi özel bir şekil haricinde bir araya getirilmesi olarak ifade edilmiştir (Tûsî, 1993:96). Tanımın burhan ile elde edilemeyeceği, tanımda doğruluk ve yanlışlık olmayacağı ve tanımın illete dayanarak yapılamayacağı gibi klasik dönemde incelenen hususlar da, Kant tarafından aynen tekrar edilmiştir (İbn Sînâ, 2006: p.368vd).

³ Tanımın bilgi vermediği iddiaları için ayrıca bkz. İbn Teymiyye, 1993:19vd.

- d. Kant, analitik önermelerin yeni bilgi vermediğini, fakat zorunlu olarak doğru olduğunu; zira analitik önermelerin apriori (evvelî ve/veya bedîhî) olduğunu ifade etmiştir (Kant, 1999a:44). Kant'tan önce Locke, idelerin ya akıl ya da duyu yoluyla elde edildiğini (kesbî veya nazarî tasavvur) (Locke, 1999:135) ve bu yüzden doğuştan idenin olmadığını savunmaktadır (Locke, 1999:48). Ayrıca Kant'ın aksine Locke, apriori olmadıkları için idelerin yanlış olabileceğini fakat ide (kasıt tasavvur değil tanım olmalı) yanlışı ile önerme yanlısının farklı olduğunu savunmaktadır (Locke, 1999:513). Aslında Kant'ın buradaki kastının, analitik önermelerin yeni bilgi vermemesi ve sentetik önermelerin temeli olması bakımından, doğru veya yanlış olarak nitelenemeyeceği ile alakalı olduğunu söylemek mümkündür. Doğru ve yanlış diye nitelendirilmesi mümkün olmaması bakımından zorunlu olarak doğru kabul edilen analitik önermeler, sentetik önermelerin ilkesi ve başlangıcı olması bakımından da apriorikdir demek daha doğru bir ifade olur. İbn Sînâ ise akıl ile elde edilen kavramların (apriorik) zorunlu olduğunu, isim tanımlarının ise kabule dayalı olduğunu ifade etmektedir (İbn Sînâ, 2015: p.24vd). Fakat kavramların birçoğunu gözlem (müşâhede) ve deney (tecrübe) ile elde ederiz ki (aposteriorik-kesbî) bu tür kavramların tanımları, bilgilerimizdeki değişikliklere göre zamanla güncellenebilir.
- e. Burada son olarak kavramların gerçekliğinin zihinde mi yoksa dış dünyada mı olduğu tartışmalarına yer vermek istiyoruz. Kavram, tümel ve soyut olması hasebiyle her halükarda zihinde olan bir şeydir. Bu durumda kavram (tasavvur) için zihindeki doğruluk anlamında mahiyet; fakat gerçekliği olması hasebiyle de hakikat deriz. Kant'ın bu ayrımı kesin olarak yaptığını söyleyemiyoruz. Zira Kant'a göre bütün kavramlar aprioriktir zira tamamen akılda olup biten bir durumdur. Fakat böyle bir kabul, kesbî olan kavramları kapsamamaktadır. Oysa biz kavramların çoğunu deneye dayanarak üretiriz. Bu durumda gözleme dayalı kavramların gerçekliği, dış dünya ile uyumundandır. Apriorik olanlar ise zaten zorunlu doğrulardır; yani bu tür kavram ve tanımların doğrulukları, yine kendileri ile bilinir. İsim (itibârî) tanımların doğruluğu ise tamamen zihnidir diyebiliriz.

Kant'ın Analitik ve Sentetik Ayırımının Aristotelesçi Felsefe Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi

IV. Sentetik Önermeler

İki kavram arasındaki ikinci tür bağ olan gerçek, yani bilgi veren bağa sentetik bağ; bu tür bağ ile oluşturulan önermelere de sentetik önermeler diyoruz (Kant, 1999b:121-123). Locke de ideleri basit ve birleşik ideler olarak tasnif etmiştir (Locke, 1999:220vd). Basit ideler, İbn Sînâ tarafından "müfredât" (yani kavram ve tanım konuları) başlığı altında incelenmiştir ki bu durumda tasavvur konularına karşılık gelmektedir. Birleşik ideleri ise yine İbn Sînâ, "mürekkebât" olarak in incelemiştir. Mürekkebât ise tasdik ile alakalı konuları içermekte olup Kant'ın sentetik önermelerine karşılık gelmektedir. Kant'a göre sentetik önermelerin genel özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür:

- a. Sentetik önermeler, nedensellik ilkesine dayanmaktadır (Locke, 1999:121). Bu anlamda analitik önermeler bir anlamda sezgisel ve apriorik iken sentetik önermeler çıkarımsaldır (Kant, 1999a:43vd). Fakat Kant, bazı sentetik önerme çıkarımlarının, akli ve sezgisel olduğunu ve bu yüzden de apriorik olduğunu ifade etmektedir (Kant, 1999a:42,65). Diğer taraftan sentetik önermelerin çoğu gözlem ve deneyle elde edilir. Deneysel olanın doğruluğu ise neden ve koşul ile belirlenmektedir (Kant, 1999a:119vd). Klasik döneme baktığımızda, önermenin ve özellikle kıyasın, zorunlu olarak sonuç vermesi ile zorunlu doğru bilgiyi vermesinin birbirinden ayrıldığını. Bir başka ifade ile önerme ve kıyas yapmanın mantikî/sürî sebebi ve zorunluluğu ile hâricî/maddî illeti ve doğruluğu, farklı anlamları ifade etmektedir (Bkz. Râzî, 1393h:349,350).
- b. Sentetik önermeler, bilgimizi genişletmektedir. Bu yüzden bilgi veren ve asıl değerli olan önermeler, sentetik olanlardır (Kant, 1999a:39). Aslında bu görüş daha önce batı dünyasında Locke ve Berkeley tarafından da dile getirilmiştir. Her iki düşünürü göre, gerçek bilgiler ideler arasındaki bağıdır ve doğru yanlış diye nitelendirilebilecek olan da ancak bu tür bilgilerdir (Öktem, 2003:143). Aristoteles ve İbn Sînâcı mantık geleneğinde de kıyas, bilinenden bilinmeyene intikaldir yani yeni bilgi veren bir yapıdır (Bkz. Râzî, 2017:p.658).
- c. Sentetik önermeler, ideler arasında gerçek bir bağ kurmak yani "**terkip**" ve "**telif**" yapmaktır (Kant, 1999b:123).⁴ Bu yüzden analitik önermelerin aksine, sentetik önermenin unsurları, karşılıklı olarak birbirine bağlıdır ve

⁴ Krş. Genel olarak "tertib", tanım yapmak; "terkip", önerme kurmak ve "telif" kavramı ise kıyas inşa etmek anlamında kullanılmıştır. Bkz. Tûsi, 1993:96, s.96.

birlikte anlamlıdırlar. Bir başka ifade ile analitik önermelerde sadece özneyi (ve/veya yüklemi) bilmek yeterli iken sentetik önermelerde, özne ve yüklemi bilmenin yanında aralarındaki bağı da bilmek gerekir (iktirân ve nispet) (Kant, 1999a:42). Bu anlamda sentetik önermeleri, kıyas karşılığı (el-kavlü'l-müellef) olarak kullanabiliriz.

- d. Bu yüzden sentetik önermeler için doğru ve yanlış ifadesi kullanılabilir ki bu anlamda söz konusu önermelere tasdik (el-kavlü'l-câzim) diyebiliriz. Aslında Locke, ide ve düşünce yanlışının değişik anlamlara geldiğini ifade ederek konuyu daha farklı şekilde izah etmeye çalışmıştır (Locke, 1999:513). Klasik dönemde de tanım yapmak anlamına gelen tertip yanlış (hata) ile önerme ve kıyas inşa etmek anlamına gelen terkip ve telif yanlışları (kizb ve galat) farklı kavramlarla ifade edilmiştir (Bkz. Tûsî, 1993:96vd).

V. Sonuç

Sonuç olarak analitik kavramının, sentetik kavramının zıddı olarak tahlil anlamında değil de idrak anlamını ifade ettiğini söylemek daha doğru olacaktır (Wood, 2009:64). Bu durumda “analitik önerme” kavramı, Kant'ta, İslam düşünce geleneğindeki “**el-kavlü's-şârih**” kavramının gerek sözlük gerekse ıstılah bakımından tam karşılığı olarak kullanılmıştır. Analitik önermelerin özdeşlik ilkesine dayanması ve yine bu tür önermeler için doğru-yanlış nitelmesi kullanamayacağımız gibi ilkeler de tanımın şartları ile örtüşmektedir.

Sentetik önermelerin; sebebe dayanması, doğruluk ve yanlışlık nitelendirmesine uygunluğu ve yine bu tür önermelerin apriorik (evvelî ve bedîhî) ve aposteriorik (nazarî veya kesbî) olarak taksimi; klasik dönemdeki tasdik ve hüccet tanımları ile örtüşmektedir. Bu yüzden sentetik önermelere “**terkip**” veya “**telif**” demek uygundur. Zaten sentetik kelimesi, bu iki anlamı da ihtiva etmektedir.

Fakat gerek Kant'ın kendi eserlerinde gerekse Kant üzerine yapılan diğer çalışmalarda klasik metinlere atıf yapılmamasından dolayı, analitik ve sentetik ayrımının yeni bir sistem olduğu imajı oluşmaktadır ki bu yanıltıcı ve bilimsel faydadan uzak bir tutumdur. Yine de burada sistem değişikliği ile alakalı olarak birkaç hususa değinmek gerekmektedir. Öncelikli olarak; kavramların veya görüşlerin değişmesi, her zaman sistem değişikliğini gerektirmez. Diğer taraftan aynı kavramların kullanılması ve aynı görüşlere yer verilmesi de her zaman için eskinin tekrarı anlamına gelmemektedir. Zira kavramlar ve görüşleri birer malzeme olarak düşünürsek, özgün

Kant'ın Analitik ve Sentetik Ayırımının Aristotelesçi Felsefe Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi

olanın malzeme değil de sistem yani inşa olduğunu söylemek daha doğru olacaktır kanaatindeyiz.

Özetle; her ne kadar atıf yapmadan da olsa, klasik metafizik ve mantık sisteminin birçok unsuruna eserlerinde yer vermiş olsa da yine de burada Kant'ı özgün yapan birkaç husus vardır:

İlk olarak; her düşünürün bir cümle de olsa katkısı ve özgün tarafı vardır. İslam düşünce geleneğindeki şerh ve haşiyelere de bu şekilde bakmak ve bu eserleri, geçmişin aynıyla tekrarı olarak görmemek icap ediyor.

İkinci olarak Kant; metafiziği, mantığı ve ahlakı Almanda inşa etmiştir ve bunu yaparken geleneği de bir kaynak olarak kullanmıştır. Buna örnek olarak İbn Sînâ'nın Arapçada bu ilimleri inşa etmesi ve bu inşayı yaparken Aristoteles ve Fârâbî haricindeki filozoflara hemen hiç atıf yapmaması verilebilir. Zira kendini ehli tahsil veya ehli tahkik olarak gören İbn Sînâ, bu ilimleri, kendi dilinde, günceli de dikkate alarak yeniden inşa etme arzusundaydı ve bunu da kendi dönemi için başardığını söylemek mümkündür.

Üçüncüsü; yukarıdaki iki maddeye dayanarak Kant'ın Aristoteles ve İbn Sînâ'nın anlaşılmasına katkıda bulunduğunu ve bize yeni bakış açıları getirdiğini ifade etmek istiyoruz.

Dördüncü olarak Kant'ın klasik ilim geleneğine önemli bir katkısının da mevcut bilgileri güncellemesi ve üretime dönüştürmesidir. Klasik dönemde her bilim; kendi alanında yaptığı çalışmalar açısından ilim (aslî ilim), başka alanlara katkısından dolayı da sanat (âlet ilmi) olarak kabul edilmiştir. Kant ise kendi dönemi için bu bilgileri güncelleyip bilime, siyasete, hukuka, teknolojiye ve hatta dine yönlendirerek metafizik, mantık ve ahlak gibi ilimlerin pratik hayatta karşılık bulmasına katkıda bulunmuştur.

Şu halde Kant'ın özgün olan ve olmayan yönlerini ayırt ederek onun gelenekten koptuğunu veya tümüyle özgün/farklı bir sistem ortaya koyduğunu söylemek eksik bir tutumdur. Bilimsel olan tutum, onun katkılarını da dikkate alarak geleneği yorumlayıp, güncel meselelere çözüm bulmak ve geleneksel ilim dallarını toplumsal, hukuki ve diğer alanlarda üretime dönüştürebilmektir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, T. (2017), Fahreddîn er-Râzî'nin el-Mantıku'l-Kebîr'inin Tahkik ve İncelemesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2017.
- Aristoteles. (1996), *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.

- Arisoteles. (1999a), en-Nassu'l-Kâmil li mantıkî'l-Aristo: Kitâbu'l-Cedel, Kitâbu'l-Muğalata, Kitâbu'l-Burhân, thk. Ferid Cebir, Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1999.
- Arisoteles. (1999b), en-Nassu'l-Kâmil li mantıkî'l-Aristo: Kitâbu'l-Makûlât, Kitâbu'l-İbare, Kitâbu'l-Kıyâs, Kitâbu'l-Burhân, thk. Ferid Cebir, Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1999.
- Cassirer, E. (1996), Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996.
- Caygill, H. (1996), A Kant Dictionary, Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
- Deleuze, G. (2000), Kant Üzerine Dört Ders, çev. Ulus Baker, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Descartes, R. (2014), Aklın Yönetimi İçin Kurallar, çev. Engin Sunar, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Fârâbî. (1985), "Kitâbu'l-Kıyâs", el-Mantık inde'l-Fârâbî, c.I, thk. Refik el-Acem, Beyrut: Dâru'l-maşrık, 1985, s.11-64.
- Fırıncı, T.O. (2015), "Geleneksel Empirist Bilgi Kuramı ve Mantıksal Empirizm Açısından Mantık", International Journal of Humanities and Education, 1:2, s.241-267.
- Gazzâlî. (2013), Mi'yâru'l-ilm, trc.thk. Ali Durusoy ve Hasan Hacak. Mi'yaru'l-ilm: İlmin Ölçütü, İstanbul: Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanlığı yayınları, 2013.
- Gazzâlî. (1994a), Mihakku'n-nazar, thk. Refik el-Acem, Beyrût: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1994.
- Gazzâlî. (1994b), Mîzânu'l-amel, thk. Süleyman Dünya, Mısır: Dâru'l-meârif, 1994.
- Hasırcı, N. (2014), "Gazzâlî'nin Mantık Anlayışına İbn Teymiyye Eleştirisi", SBArD, yıl XII (Eylül 2014), sy.24, s.13-31.
- Heimsoeth, H. (1986), Immanuel Kant'ın Felsefesi, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Hume, D. (1976), İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, çev. Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1976.
- İbn Ebî'l-Hadîd. (1996), Şerhu'l-âyeti'l-beyyinât, thk. Muhtâr Celbî, Beyrut: Dâru Sadr, 1996.
- İbn Sînâ. (2015), el-İşârât ve't-tenbîhat, trc. Ali Durusoy, Muhittin Macit ve Ekrem Demirli, İşaretler ve Tenbihler: el-İşârât ve't-tenbîhat, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- İbn Sînâ. (2006), Kitâbü'ş-Şifâ: el-Burhân, trc. Ömer Türker, İkinci Analitikler: Burhan, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.

Kant'ın Analitik ve Sentetik Ayırımının Aristotelesçi Felsefe Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi

- İbn Teymiyye. (1993), *er-Red ale'l-mantıkiyyîn*, thk. Refik el-A'cem, Beyrût: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1993.
- Kant, I. (1999a), *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayıncılık, 1999.
- Kant, I. (1999b), *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.
- Kant, I. (2002), *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Kuehn, M. (2011), *Immanuel Kant*, çev. Bülent Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Leibniz, G.W. (1949), *Metafizik Üzerine Konuşma*, çev. Nusret Hızır, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1949.
- Locke, J. (1999), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, çev. Meral Delikara Topçu, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- Öktem, Ü. (2003), "John Locke ve George Berkeley'in Kesin Bilgi Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.XLIII, sy.2 (2003), s.133-149.
- Öktem, Ü. (2004), "David Hume ve Immanuel Kant'ın Kesin Bilgi Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.XLIV, sy.2, s.29-55.
- Râzî, F. (2005), *et-Tefsîrû'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Beyrût: Mektebetü'n-nûriyye ve'd-dirâsât Dâru'l-Fikr, 2005.
- Râzî, F. (1383h), *Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbîhât*, thk. Ali Rıza Necidzade, Tahran: 1383h.
- Suyûtî, C. (1970), *Savnu'l-Mantık ve'l-Kelâm an fenneyi'l- Mantık ve'l-Kelâm*, thk. Ali Sâmi en-Neşşâr ve Seyyide Suâd Ali Abdurrezzâk, Beyrût, Daru'l-fikri'l-ilmiiyye, 1970.
- Tûsî, N. (1993), *el-İşârât ve't-tenbîhât mea şerhi Nasîriddîn et-Tûsî*, thk. Süleyman Dünya, Beyrut: 1993.
- Türkbağ, A.U. (1998), "Descartes'çı Yöntem ve Bunun Getirdiği Sorunlar", *İHFM*, c.LVI, sy.1-4, s.133-139.
- Wood, A.W. (2009), *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi, 2009.

